

Масофавий таълим шароитида таълим жараёнини бошқаришда сунъий интеллект ва маълумотлар таҳлилининг таъсири

Шомуродов Шерали Шухратович

Аннотация: мақолада масофавий таълимда мустақил таълимнинг ўрни, мустақил ижодий фаолият, мустақил фикрлашни лойиҳалар услуби ёрдамида шакллантириш технологияси, лойиҳалар услубининг тарихи, масофавий таълим жараёнида қўллаш технологияси, лойиҳаларнинг турлари тўғрисида қисқа маълумотлар келтирилган.

Таянч иборалар: олий таълим қамрови, масофавий таълим, лойиҳалар услуби, илмий, ижодий, мустақил таълим.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида [1] ва Ўзбекистон олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясида [2] олий таълим соҳасида амалга оширилиши лозим бўлган устувор масалалардан бири сифатида битирувчиларни олий таълим билан қамров даражасини ривожланган давлатлар даражасигача кўтариш вазифаси белгиланган. Ўзбекистон олий таълим соҳасида қамров даражаси 1991 йили 17 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилга келиб 11 фоизга пасайган ва 2017 йилгача шу даражада қолган. Кейинги уч йилда олиб борилган олий таълим соҳасидаги тизимли ислохотлар натижасида 2020 йилда 20 фоизга етказилган, 2021 йилда 25 фоизга, 2030 йилда 50-60 фоизга етказиш режалаштирилган. Лекин, ҳозирги кунда олий таълим қамрови қўшни давлатлар Қозоғистонда 40%, Қирғизистонда 49%, Россияда 75%, ташкил этади. Айрим ривожланган Европа давлатлари ва Жанубий Кореяда бу кўрсаткич 90-94 фоизга тенг. Олий таълим қамрови ва таълим сифатини ривожланган давлатлар даражасига олиб чиқиш катта миқдорда бюджет харажатларини талаб этади. Шу сабабли Ўзбекистон олий таълим тизимида таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш асосида масофавий таълимни ташкил этиш ушбу долзарб муаммо ечимларидан асосийси ҳисобланади.

Масофавий таълимда ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини баҳолаш технологиясидан кенг фойдаланиш яхши самара беради. Бунда талабаларнинг мустақил ижодий ва илмий компетентликларини ривожлантиришга қаратилган бир қанча инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш талаб этилади. Ана шундай технологиялардан бири-лойиҳалаш технологиясидир.

Лойиҳалар услуби деганда кўпчилик ҳолларда ҳар қандай ижодий ва аниқ амалий фаолият тушунилади. Ушбу услуб талабаларда мустақиллик, жавобгарлик ҳисларини шакллантиради, ўз ҳамкори билан ўзаро ҳурмат ва тенг ҳуқуқли муомула маданиятига ўргатади. Амалда лойиҳалар услубидан В. Килпатрақнинг «Лойиҳалар услуби» мақоласи (1918й) чоп этилмасдан аввал қўлланила бошланган. Айниқса бу услуб амалий аҳамиятга эга бўлган фанларда энг самарали услуб сифатида кенг қўлланилган. АҚШда конструктивизм ғояси, ўқишга муаммоли ёндошув ва тадқиқот услублари амалга ошириладиган ўқув юртларида мустаҳкам ўрин эгаллади. Россияда лойиҳалар услуби 1905 йиллардан бошлаб қўлланилган. Педагог С.Т. Шацко раҳбарлигидаги кичик гуруҳ ушбу услубни тарғиб қилишган. Бу услуб советлар даврида Н.К. Крупская томонидан ҳам мактабларда кенг қўлланилган. Ҳозирги кунда лойиҳалар услуби дунёда энг кенг тарқалган педагогик технология сифатида АҚШ, Россия, Англия, Белгия, Израил, Финляндия, Германия, Италия, Бразилия, Нидерландия ва шу каби кўпгина ривожланган давлатлар таълим жараёнида кенг фойдаланилмоқда.

Лойиҳалар қуйидаги кўринишдаги турли шаклларда бўлиши мумкин:

Тадқиқий лойиҳалар. Бундай лойиҳалар аниқ мақсад кўрсатилган, иштирокчиларнинг барчаси учун тадқиқот предмети долзарблиги таъминланган, ижтимоий аҳамиятли, услублар, шу жумладан тажрибалар сони, натижаларга ишлов бериш усуллари белгиланган шаклдаги пухта ўйланган таркибга эга бўлади. Улар тадқиқот мантиқиға тўлиқ бўйсунди ва таркиб жиҳатдан ҳақиқий илмий –тадқиқот ишларига деярли ёки тўлиқ мос келади. Ушбу лойиҳаларда қуйидаги босқичлар бажарилиши талаб этилади:

Ижодий лойиҳалар. Маълумки ҳар қандай лойиҳа ижодий ёндошувни талаб этади. Лойиҳа типини аниқлашда доминант, яъни энг устун белгилар ҳисобга олинди зарур. Ижодий лойиҳалар натижаларни шунга мос ҳолда расмийлаштиришни кўзда тутди. Бундай лойиҳалар лойиҳа иштирокчиларининг биргаликдаги фаолиятида батафсил, ҳар бир элемент таҳлили кўзда тутилган таркибни талаб этмайди, асосий эътибор охириги натижага берилади ва гуруҳий фаолият мантиқиға бўйсунди. Бундай ҳолда режали натижа ва уни тақдимот қилиш усули келишиб олинади. Шу сабабли лойиҳа натижаларини расмийлаштириш аниқ, пухта ўйланган таркибни талаб этади.

Ролли, ўйинли лойиҳалар. Бундай лойиҳаларнинг аниқ таркиби лойиҳа бошида тахминан белгиланади ва лойиҳа якуниға қадар очиқ туради. Лойиҳанинг мазмуни ва характериға мос ҳолда қатнашчилар маълум бир

ролни олишади. Бунда лойиҳа муаммосига мос ҳолда келиб чиқадиган ишчи ёки ижтимоий муносабатларни касб этган муаммоли вазиятлар бўлиши мумкин. Бундай лойиҳаларнинг натижаси ё лойиҳа бошида белгиланади, ёки лойиҳа давомида шаклланади.

Амалий лойиҳалар. Ушбу лойиҳаларда талаба фаолиятининг натижаси лойиҳа бошидаёқ аниқ белгиланган бўлади. Лойиҳа натижасини белгилашда албатта талабанинг ижтимоий манфаатлари ва қизиқишлари ҳисобга олинади. Бундай лойиҳа пухта ўйланган таркибдан иборат бўлиб, унда ҳар бир қатнашчининг функцияси белгиланган ҳолда барча қатнашчилар фаолиятининг сценарияси тузилади.

Ахборот лойиҳалари. Бу лойиҳа кенг аудиторияга мўлжалланган бўлиб, иккиламчи матнни яратиш мақсадида дастлаб қандайдир объект ёки ҳодиса тўғрисида маълумот йиғиш, лойиҳа иштирокчиларини ушбу маълумот билан таништириш, уни таҳлил қилиш ва умумлаштириш асосида амалга оширилади. Бундай лойиҳалар тадқиқий лойиҳалар каби пухта ўйланган таркибга эга бўлиб, лойиҳавий фаолият давомида унга тизимли тузатишлар киритиш имконини беришни талаб этади. Бундай лойиҳанинг таркиби куйидагича белгиланиши мумкин.

Монолойиҳалар. Қоидага мувофиқ бундай лойиҳалар битта фан доирасида ташкил этилади. Бунинг учун фаннинг энг мураккаб бўлими ёки мавзу олинади ва бир неча машғулот давомида лойиҳа амалга оширилади. Албатта монолойиҳа устида ишлаш бошқа фанлар бўйича олинган билимлардан ҳам фойдаланишни назарда тутади. Бунда лойиҳанинг мақсади ва вазифаси аниқ белгиланиши билан бир қаторда лойиҳа натижасида талабалар ўзлаштириши лозим бўлган билим ва кўникмалар ҳам режалаштирилади.

Фанлараро лойиҳалар. Бундай лойиҳалар асосан дарсдан ташқари вақтларда бажарилади. Бу бир неча фан доирасидаги унча мураккаб бўлмаган лойиҳа ёки давомли умумий таълим муассасаси доирасида маълум мураккаб масала ечимига қаратилган лойиҳа бўлиши ҳам мумкин. Лекин лойиҳа натижаси барча иштирокчилар учун аҳамиятли бўлиши зарур. Бундай лойиҳалар мутахассислар томонидан жуда малакали координацияни талаб этади.

Яширин координацияли лойиҳалар. Бундай лойиҳаларда координатор тармоқда ҳам, гуруҳ иштирокчилари фаолиятида ҳам ўз функцияси бўйича иштирок этолмайди. У лойиҳанинг тенг ҳуқуқли битта иштирокчиси сифатида қатнашади. Бундай ҳолатда координатор сифатида аниқ соҳа бўйича

мутахассис (масалан, ёзувчи, юрист, мухандис, эколог, врач ва б.) ёки тўлик маълумотга эга мутахассис сифатида ўқитувчи-координатор иштирок этади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, лойиҳалар услубидан масофавий таълим ўқув жараёнида ўринли фойдаланиш талабаларда ижодий фикрлаш қобилиятларини ва ҳар қандай ностандарт муаммоли вазиятлар ечимини топиш малакаларини шакллантиришга олиб келади ва у замонавий таълим-тарбия талабларига жавоб берувчи инновацион педагогик технология ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Введение метода проектов в образовательный проект/ Методическое пособие, Самара, 2003.
2. Гулиянц С.Б. Метод проектов в работе со студентами
3. Голубчик В. М., Тверская Н.М. Человек и смерть поиски смысла (этические аспекты явления): Книга для учителя. — М.: Наука, 1994.
4. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология. М.: Народное образование, 2000
5. Забелина Г.А. Применение метода проектов в обучении иностранному языку в школе и вузе.
6. Рахимов О.Д., Турғунов О.М., Мустафаев Қ.О. Олий таълимда масофавий ўқитишни ташкил этиш.- Қарши, 2012й. 60 б.
7. Рахимов О.Д., Мустафаев Қ.О., Зоиров Н.И. Масофавий таълимнинг дидактик таъминоти. - Қарши, 2012. - 46 б.
8. Рахимов О.Д., Турғунов О.М. ва б. Замонавий таълим технологиялари. /Тошкент, «Фан ва технологиялар» нашриёти, 2013.- 170б.
9. Рахимов О.Д., Муродов М.О., Рўзиев Ҳ.Ж. Таълим сифати ва инновацион технологиялар. Монография. // Тошкент, “Фан ва технологиялар” нашриёти, 2014. - 208б.
10. Рахимов О.Д., Чоршанбиев З.Э., Рахимов А.Х. Ўзбекистон олий таълим тизмида масофавий таълимни ташкил этиш. Монография. //Қарши, “Интеллект” нашриёти, 2021. -112б